

Yeni Gelenleri ve Ev Sahibi Toplumu Anlamak Understanding New Arrivals And Hosted Community

Ayşe Nur Pekasıl^a

Göçmenler ve Mülteciler: Travma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sınır Psikolojisi

Vamık D. Volkan

Ankara, 2017, Pusula Yayınevi, 152 sayfa

Prof. Dr. Vamık D. Volkan; Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuş sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nde psikiyatri uzmanlığı ve psikanaliz eğitimi almıştır. 1987'de Virginia Üniversitesinde Zihin ve İnsan Etkileşimi Çalışmaları Merkezini kurmuştur. Türk-Amerikan Nöropsikiyatri Derneği, Uluslararası Siyasi Psikoloji Derneği, Virginia Psikanaliz Derneği ve Amerikan Psikanalistler Koleji başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 50'nin üzerinde kitabı bulunan Volkan, 2016 yılında psikanaliz dalında Mary Sigorni ödülüne layık görülmüştür.

Zorunlu göç, uzun süren derin etkilerinin yanında kümülatif travmaları da barındırmaktadır. Zorunlu göç sürecinde deneyimlenen travmaların şiddeti; hukuksal, kültürel, dinsel, siyasi ve tıbbi sorunlar kadar güvenlik kaygılarıyla da karmaşıklaşmakta ve artmaktadır. Göç politikalarının artan bir şekilde güvenlik meselesi olarak ele alınması ve mevcut sorunların aciliyeti, uluslararası örgütleri ve yerel yetkilileri pratik çözüm arayışlarına yönlendirmektedir. Güvenlik odağında pratik çözüm arayışlarıyla şekillenen böylesi bağlamlarda ise yerinden edilen bireylerin ve ev sahibi toplum üyelerinin içsel dinamiklerinin anlaşılması ötelenebilmektedir. Oysaki entegrasyon sürecinin etkililiği ve ortak gelecek planları için iki grubun da içsel dinamiklerinin anlaşılması önemlidir.

^a Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Çankaya 06490 Ankara. E-posta: aysenurpekasil@gazi.edu.tr

Literatürde zorunlu göç alanında epeyce çalışma olmakla birlikte yerlerinden edilen bireyler ve ev sahibi toplumun içsel dinamiklerini birlikte ele alarak okuyucuya karşılaştırma imkânı veren çalışmalar az sayıdadır. Volkan'ın kitabı bu anlamda önem arz etmektedir.

Kitap “mülteci krizi” tartışması odağında meselenin genel çerçevesinin çizildiği giriş haricinde iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Suriyeli mültecilerin Avrupa'nın çeşitli ülkelerine geçişleri sırasında yaşadıkları trajik olaylara referansla Avrupa'nın Suriye meselesi karşısında sergilemiş olduğu tavrın mevcut durumu mülteci krizi olarak algılamasından kaynaklandığı tartışılmıştır. Böylece farklı etnik, ulusal, dini, ideolojik grup kimliğine sahip olan bireylere yönelik önyargıların araştırılmasının ve anlaşılmasının hayati önem taşıdığına dikkat çekilmektedir (s.19). Kitabın yeni gelenler başlıklı ilk bölümünde yeni gelenlerin psikolojileri psikanalitik teoriler ışığında ele alınmıştır. Yetişkin göçmenler/mülteciler üzerine psikanalitik kuramlar; yas süreci; bağlantı kurucu nesnelere; vatan özlemi; göçmen/ mülteci çocuk ve ergen konularına yer verilmiştir. Ev sahipleri başlıklı ikinci bölümde ise ev sahibi toplumun karşı tepkilerine, ön yargıya, sınır psikolojisine ve yeni gelen korkusuna yer verilmiştir.

Birinci bölümde yetişkin göçmen ve mülteciler üzerine psikanalitik kuramlar Leon ve Rebecca Grinberg'in ve Akhtar'ın fikirlerini şekillendiren Melanie Klein (nesne ilişkileri), Margaret Mahler (ayrılma- bireyleşme) ve Peter Blos'un (ikinci bireyleşme) düşünceleri temel alınarak ifade edilmiştir. Melanie Klein'a göre iyi nesnelere içe yansıtılmasıyla; iyilik, dinginlik ve ruhsal güven sağlanarak güvenli kişilik oluşmaktadır. Dolayısıyla iyi olarak konumlanan içselleştirilmiş bir nesneyi yitirmek bireyde keder ve acı verici fantezilerin oluşmasına sebep olmakta ve bu sebep ile iyi nesneyi kaybetme olasılığı bireyde suçluluğa yol açabilmektedir. Bu temelde birinci bölümde, göçmen ve mültecilerin kendilerine ait parçaları (kimlik, aile, toprak vb.) yitirmeleri sonucunda oluşan suçluluk duygusunun meydana getirdiği kaygılar ve baş etme süreçleri ele alınmıştır. Bu çerçevede yitirilen nesnelere zihinsel temsillerini geçmiş hafıza alanına aktarma zorluklarına, bağlantı kurucu nesnelere uyumlu ya da uyumsuz yararlanma yollarına ve yas süreçlerine odaklanılmıştır (s.35- 39). Göçmen ve mültecilerin psikolojilerini anlamamanın kilit unsurlarından biri yas sürecidir. Nitekim köklerinin olduğu mekândan ayrılarak yabancı bir mekâna gitmek; aile üyeleri ve arkadaşların, ata mezarlarının, dilin, ait olunan çevredeki şarkıların, kokuların, yemeklerin, ülkenin, kimliğin ve bunu destekleyen sistemin yitirilmesi kısaca “aşına olunanların yitirilmesi” olarak ifade edilebilecek pek çok kayıp göçmeni ya da mülteciyi yas tutma veya yas tutma sürecine direnç göstermeyle karşı karşıya bırakmaktadır. Yas süreci bireysel bir deneyim olup bireyin kayba hazırlığına, kaybedilen nesnenin özelliklerine, yas tutan bireyin psikolojik gücüne ve keder duyma kapasitesine bağlıdır. Ancak literatürde evrelere ayrılarak ifade edilen yas sürecine paralel olarak yazar, kayıp karşısında yetişkinlerin

gösterdiği tepkileri keder tepkisi ve yas tutma olmak üzere iki evreye ayırmıştır (s.42). Keder tepkisinde beden ve zihin kedere karşı direnmektedir. Kayıplarla yüzleşmekten kaçınmak amacıyla birey; yadsıma, bölme, pazarlık gibi savunma mekanizmalarını kullanmakta sıkıntı ve öfke yaşamaktadır. Bireyin acı gerçeği özümsemesi ile keder dönemi sonlanmakta ve yas sürecinin ikinci evresi olan yas tutma evresi başlamaktadır. Bu evrede birey kayıpla sürekli mücadele etmekten uzaklaşarak kaybın imgelerine ilişkin duygusal yatırımını yeniden değerlendirip dönüştürmektedir. Volkan, evrelerin sağlıklı tamamlanması halinde yas sürecinin sonlanacağını vurgulamış ancak evrelerin birinde oluşan komplikasyonun yası komplike yasa veya yerleşik patolojik yasa dönüştürebileceğini tartışmıştır (s.46). Zira tüm bireylerde yas süreci sağlıklı bir şekilde ilerlememektedir. Kaybedilen ve kaybeden arasındaki çözümlenmemiş meseleler, kişinin yas tutma kapasitesini zorlayan dış koşullar, geçmişteki çözümlenmemiş kayıplar gibi bazı risk etmenleri kişiyi komplike yasa sürükleyebilir. Yas sürecindeki olası komplikasyonlar ise bireyin sürekli yas tutmasına (yerleşik patolojik yas) sebep olabilmektedir. Sürekli yas tutan bireyler yaslarını bir sonuca bağlamaksızın yaşarlar ve günlük hayata uyum sağlamakta güçlük çekerler. Bu güçlük sonucunda ise yitirilmiş nesnelere içe yansıtılmalarının dışsallaştırılmış versiyonlarını ifade eden bağlantı kurucu nesnelere ve bağlantı kurucu fenomenlere oluşturabilirler. Bazen bir el hareketi, bir şarkı, bir hava durumu bağlantı kurucu fenomen olarak algılanabilir. Bağlantı kurucu nesnelere genellikle koruma altında ve kontrol altında tutulur. Bağlantı kurucu nesnenin kaybolması durumunda sürekli yas tutan kişi şiddetli kaygı yaşayabilir. Aslında temelde sürekli yas tutan bireyler bağlantı kurucu nesneyi kontrol ederek yitirilmiş nesneyi geri getirme ya da öldürme arzularını kontrol etmektedirler. Bu durum ise Melanie Klein'in nesne ilişkilerinde ifade ettiği haset ve şükranla işaret etmektedir. Bu noktada bağlantı kurucu nesnelere ve fenomenlere komplike yasa başa çıkmak için kullanılan psikolojik araçlar oldukları söylenebilir. Dolayısıyla bir göçmen ya da mülteci bağlantı kurucu nesneyi ya da fenomeni yaratıcı bir biçimde kullandığında yitirilmiş kişiler, şeyler, yerler ya da kültür ile bağ kurar ve onlardan vazgeçmek için çaba gösterir; onları geleceksiz kılar ve yaşamına devam eder. Bu noktada yerinden edilmiş bireyin bağlantı kurucu fenomeni uyum sağlamak amacıyla kullanımı, değişimleri kabullenmesi ve dönüştürmesi için zaman oluşturabilmektedir. Bu minvalde kitapta yerlerinden edilen bireylerin yas evrelerini sağlıklı tamamlamaları durumunda iki kültürün toplamı olmayan yeni bir kimlik oluşturabilecekleri vurgulanmaktadır. Ayrıca birinci bölümde sabit nesne sürekliliği olmayan bebekler ile çocukların tipik birer göçmen veya mülteci olmadıkları ve yetişkinler gibi yas tutamayacaklarına dikkat çekilmiştir. Zira hayatlarındaki önemli bir figürü yitirmiş olan preödüpal evrede olan çocuklar bir şeyin eksikliğini hissetmekte ancak bu his aç olma hissinden farklı olmamaktadır. Bir diğer ifadeyle çocuğun yitirilen nesne ile deneyimi ne kadar fazlaysa ve çocuk yitirilmiş nesnenin zihinsel temsilini sürdürme becerisini ne kadar geliştirmişse çocuğun yası o ölçüde yetişkin yasına benzemektedir. Dolayısıyla çocuğun yas süreci; yaş, kaybın türü, ev ortamının güvenliği, ebeveynlerin birbirinin yerlerini alabilme

becerileri, dayanıklılık ve yitirilen nesne ile yaşanmışlık gibi pek çok faktör ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca göç sürecinde ebeveynlerin travmatize olmuş kendilik ve nesne imgelerini bilinçdışı olarak çocuklarının geliştirmekte olan kendilik imgelerine depoladıkları “yaşayan heykeller” kavramıyla tartışılmıştır (s.79). Zira göç sürecinde çocuğu etkileyen önemli bir etmen de, ebeveynlerinin göç öncesi, sırasında ve sonrasında biyopsikososyal durumlarıdır. Kitapta bu durum ebeveynlerin yeni ülkeye varışa ilişkin kaygı ve yaslarının derin olması halinde çocuklarına gerekli ego desteğini sağlayamama riski üzerinden ele alınmıştır. Anne ile çocuk ilişkisinin göç öncesinde aksamaması veya annenin göç sürecinde depresyonu çocuğun duygulanımlarında ve pozitif duygular yaşamada süregelen zorluklara sebep olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca ailenin göç süreci meydana gelen sorunlarla yoğun uğraşısı, çocuğun büyümeyi destekleyici deneyimlerden mahrum kalmasına sebep olabilmektedir. Yurtlarını terk edip yeni ülkeye giderken çocukluklarını da terk ederek gençliğe geçen ergenlerin durumu ise “çifte yas” olarak tanımlanmıştır (s.90).

İkinci bölümde ev sahiplerinin yeni gelenlerin kendi dini, kültürel ve yerel duyarlılıklarını kirleteceğine ilişkin korkuları klinik bulgular ışığında ele alınmıştır (s.14, s.18 ve s.138). Volkan’a göre bu korkuların temelini yeni gelenlerin bilinçli ya da bilinçdışı paylaşılan kendi içinde idealize edilmiş anlayışa bir saldırı olarak görünmesi oluşturmaktadır (s.121-130). Bu bağlamda ev sahibi toplum üyelerinin, içerisinde konumlandıkları büyük grup kimliklerini “ötekilerin” kimliğinden koruma kaygısı taşımakta olduklarına işaret edilmiştir. Ayrıca travmatize olmuş imgelerin depolanması anlamına gelen “içe yansıtma” ve “nesiller arası aktarım” kavramları üzerinden önyargının yansıtılacağı bir grubun daima var kılındığına dikkat çekilmiştir (s.123 ve s.126). Zira depolama ve nesiller arası aktarım süreciyle travma sonrasında çocuklar, bireyselleşmiş bir kimliğe sahip olsalar dahi aynı kitlesel travmanın imgesine dair benzer bağları ve baş etme yollarını paylaşmaktadırlar. Çocukların paylaşılan bu benzer görevleri etkili şekilde sonuçlandıramadıkları durumlarda ise görevler bir sonraki nesle aktarılmaktadır. Volkan bu iki sürecin, güçlü bağlar oluşturarak grup aidiyetini oluşturduğunu vurgulamış ve büyük grup aidiyetinin devamlılığını müttefiklerin ve düşmanların belirlenmesiyle ilişkilendirmiştir. Böylece önyargının yansıtılabileceği bir grup daima var kılınmaktadır. Bunun yanında ikinci bölümde fiziksel sınırların psikolojik sınırlara nasıl dönüştüğü üzerinden sınır psikolojisi irdelenmiştir. Volkan burada büyük çadır metaforunu kullanmıştır. Bu metaforda çadır brandası milyonlarca insan tarafından paylaşılan büyük grup kimliğinin psikolojik sınırını temsil etmektedir. Farklılıkların önemli oranlarda abartılması, büyük grup kimliğini içeren ortak simgelerin daha fazla kullanılması, tarihsel kimliklerin ve zaferlerin yeniden etkinleştirilmesi büyük grubun üyelerinin fiziksel sınırları psikolojik kabuklar olarak deneyimlemelerine sebep olmaktadır. Bu noktada Volkan bireysel kimliklerini büyük grubun etkisinden koruyabilenlerin çadırın kapısını açmaya ve yeni gelenleri kabul etmeye daha istekli olduklarına dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak etnik açıdan saf bir ulusal kimliğe sahip olmak ya da seçilmiş bölgelerden gelen seçilmiş insanlardan oluşan sentetik ülke olmak günümüz dünyası için yanılısamadır. Ortak bir gelecek için pratik çözümlerin yanında yerinden edilen bireylerin ve ev sahibi toplum üyelerinin içsel dinamiklerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu noktada yerinden edilen bireylerin ve ev sahibi toplum üyelerinin birlikte ele alınması ve klinik deneyimlere yer verilmesi kitabı içerik olarak zengin kılmasının yanında birçok çalışmadan ayırarak güçlü kılmaktadır. Tekrarlardan uzak yoğun bilgi ve deneyim birikimini okuyucuya sunan kitap göçmen/mülteci bireyleri ve ev sahiplerini özgün bir şekilde anlamak için göç alanında çalışmalar yürüten uzmanlara önemli araçlar sunmaktadır. Bu araçlar ise sunulan hizmetlerin kalitesini artırma potansiyeline sahiptir. Ancak yoğun psikanalitik kavramlar ve klinik vakalar zaman zaman kitabın anlaşılmasını zorlaştırmakta ve okuyucuların ek okumalar yapmasını gerektirebilmektedir. Bu ek okumaların ise okuyucuyu besleyerek kitaptan sağlanan faydayı arttıracığı düşünülmektedir.